

ZAVETJE PRED SMRTJO

Andrej Hieng

Zdaj, ko je že skoraj jesen in se duevi umivajo v dolgih nevihtah, zmorem jasneje gledati v lice ljudem, stvarjem in prigradam iz hudih julijskih dni. Pri priči sem hotel pisati, pa je bolje tako. Iz zmede se zmeda rodi, če ji čas ne pomaga. O smrti je dvakrat teže.

Ko je leto prispelo — prisoplo na vrh, v juliju, nisem premogel misli, ki bi ne bila vsaj z eno nitjo pripeta na misel o koncu.

Na morje sem prispel v nevihti. Šel sem na obalo. V senci vež in pristreškov so stali ljudje in so imeli velike oči, kakor bi nekaj čakali. Veter je zibal svetilke, štiri migotajoče zvezde so se igrale med oblaki. Iskal sem večnega zoprnika, nenehno nikoli enako temo v naravi, pa se je morje svetilo, iz črne pravljíčne daljine so se valili grebeni razpenjene vode. — Kdaj, sem se bil vprašal pred odhodom, — kdaj boš našel mir, v strahu pred mirom zadnje stopnice...? Šel sem po stopnicah navzdol, v peno, ki je med hrumenjem zalivala čeri in košček peščine. Bliškavice so mi kazale okoliš. Ta slika mi je bila oddavna znana. Prinesel sem jo seboj, kakor misel na konec v davno detinsko noč. Rekel sem si, da je ta brezobličnost lepa, lepša od tiste, zavoljo katere se žrem in nimam obstanka; čemu se ji ne predam...? Smrt je seštevek tesnob. Tesnoba pred menoj je ogromna, moja smrt ni. Sapa, ki se me je dotikala, je bila kakor vijoličasto jadro, katerega spodnji rob je zataknjen v neskončno, onstran nemirne črte obzorja. Bliškavice so mi odkrile od sile naplavljenih živalic. Morska zvezda se je zvijala prav pod sestro zvezdo v oblakih.

Sam sem bil. To je drugačna samota od tiste, ko v sanjah, v praznih dvoranah, ne čuješ odmeva na svoje vabeče klicanje... Naslonjen na stopnico, misleč na poslednjo stopnico, nisem odvrnil oči od globine. Vštricno sem gledal na noter, v dušo, in kakor lutke sem videl sebe in ljudi svoje usode. Prečudni oder naših blodenj!... Neplačani računi plešejo z ženami, ki jih — za krvavo solzo — nisi hotel ljubiti, v papirnatem kotu si prijatelj, katerega ne poznaš več, zakriva oči in ti piše pismo z nevidnim črnilom, mrtva žival praška na vrata, ker je zunaj mraz. To je igra nedogovorjenih besed in neizživetih srečanj: — naša motna, gibljiva smrt. Veš, da ni prav, da nečesa nisi izpolnil. Narava je brez odgovornosti, človek pa si jo je izbral za prekletstvo. Morje je vetru podložno, veter je morju, oboja obali, ki ji napravljata lice, in krog je zaključen; — kje je naš krog?...

Nad menoj, pri prvih mestnih hišah, se je utrgal klic. Neko ime. Sapa ga je koj razpihala in ga nisem mogel prebrati. Čakal sem. Nato se je ponovilo. Zdelo se mi je, da glas prosi. Vstal sem in se napotil navzgor. Od obalne ceste vodijo stopnice do prvih ulic tega strmo pozidanega ribiškega gnezda. Vrh stopnic gori svetilka, ki jo je ta večer zibal veter. Pod svetilko, v pljuskajočih krogih svetlobe, je stala ženska. Pravkar je bila dela dlani pred usta, pa sem jo zmotil. Povesila je roke in se obrnila.

— Odmev poslušam... je rekla.

Sprevidel sem, da ne bo nič prikupnega ali odrešilnega: bila je starejša ženska z veliko kodeljo sivih las. Navzlic temu sva šla skupaj v mesto. Z nekaj koraki sva dosegla temo, ozko grlo ulice naju je pogoltnilo. Tu je znova dejala, da je poslušala odmev. Pritrdil sem ji, čeprav ji nisem verjel: njen glas je bil glas prave človeške tesnobe, tiste odrešujoče, ki je največkrat dana ženam in otrokom.

Brez domenka je šla z menoj. Sedla sva v lokal, ki je bil odprt v noč in so v njem plesali. Poslušala sva nevihto, ki se je oddaljevala. Ženska je vprašala:

— Ali ima sploh rep in glavo...?

— Kaj?

— Najin pogovor.

Nasmehnil sem se in prikimal. Govorila sva z zastavicami, kakor vojaki. Blodna duša me je obletavala. Dejal sem ženski, da ta trenutek ne morem čutiti drugega kot svojo praznoto. To je bilo res. Ničesar nisem zaznaval, razen praznote, ki se je odpirala kot sveža rana — in v novo odkritih predelih notranjosti ni bilo ničesar novega. Rekel sem:

— Prišel sem, da bi se znebil samovšečnosti, pa gre kar z menoj. Ta mesec, v neki noči, sem razdril staro prijateljstvo in odvrigel žensko, ki me je ljubila. Bal sem se prihajajoče usode, končne odgovornosti.

Ne spominjam se, kaj mi je odgovorila. Morda je govorila o svojem življenju, nemara mi je povedala, da je vdova in da je uradnica in morda je bila med njenimi besedami beseda, ki bi jo mogel obrniti sebi v korist. Gledal sem plesalce, ki so bili zelo oddaljeni od mene, brez smisla razvrščeni v gluh, težko določljiv prostor. Nevihta je šla mimo. Ženska je vprašala:

— Ali bova ostala?

Jaz bi še sedel. Tudi ona je ostala. Noč je tekla preko nas. Prizkazale so se ogromne zvezde. Morje se je umirilo in je komaj slišno plivkalo ob skalah. Ko sem opazoval plesalce in ljudi ob sosednjih mizah, mi je prišlo na misel, da so ti obrazi zame le maske s stilizira-

nimi črtami veselja, ljubezni ali srčne muke. Krivda je v tebi, sem si rekel, to je zlo. bolezen... Potlej so zvezde zbledele, z medlim zelenim dihom se je javljalo jutro. Govoril sem. Iznenada se je ženska nasmehnila.

— Zakaj to?... sem vprašal.

— Ubogi mladi prijatelj... je rekla. — Ubogi mladi prijatelj...

Zazrl sem se vanjo. Prešinilo me je spoznanje, da je do tistega trenutka sploh nisem videl. Imela je nemara petinštirideset ali petdeset let, a nad temi leti je bila razlita motna senca tesnobe, ki si išče izraza. Gube okoli oči in okoli ust so se smejale na silo; imela je velike, v senci počivajoče bosanske oči. Zbegalo me je.

— Nisem vas razumel...

— Niste me poslušali! To je tisto... Čudno... Tudi on ni znal poslušati...

— Kdo?

— Ravno o njem sem vam pripovedovala. Pravila sem vam, da je trikrat poskušal samomor in da mu je četrtič uspelo. Moj mož. Preveč je poslušal le samega sebe. Tudi vam ne bo dalo sreče...

Ko sva odhajala, je samo še klavirist slonel nad tipkami. Šla sva do trga, kjer sem stanoval. Pred hotelom sva se ločila. Ženska mi je dala roko in me vprašala:

— Kdo je kriv, da je tako?

— Sam... Zmerom sam... sem odgovoril.

Čakal sem, dokler njeni koraki niso odzveneli. Nekaj me je priklepalo. Gledal sem po trgu — omotičen in vendar na neki način ves prebujen in oster. Sence so se tanjšale, vrhu neba je cvetelo in celo dih rose je padel na kamne. Hiše so spreminjale obraze; zdele so se mi važne. Priprl sem oči. Spreletelo me je od želje, da bi mogel videti za zidove; ravno ta trenutek; morda v potrdilo tega, da še zaznavam druge ljudi. Spomin ni zanesljiv — vsekakor pravi, da sem videl... Starka prižiga svetilko, prižiga, dolgo prižiga, hoteč prevarati dolgosapi čas in nekdo si brez haska prizadeva prečitati bolečino z dlanjo, prislonjeno ob ustnice. Med slikami je bila gola otroška roka, nič debelejša od romarske palice, še razprta, rahla v zgibu. A potlej: modre ribe so potovale med lisami razpadajočega ometa...

Prišli so prvi ljudje. Rekel sem si:

— Tudi tvoje videnje ni nič. Abotnost. Laž. Gledališče. Gledališče lastne slabosti. Iz zmede se včasih kaj rodi, iz te ne bo prida.

Od te ure so se mukam duha pridružile telesne nevšeče. Zbolel sem. Prišli so vroči dnevi, dnevi brez sape in sence. Ležal sem v razbeljeni hotelski sobi in žimnica se je kot goba napila znoja. Rad bi

odpotoval, pa nisem mogel. V blodnih sanjah sem odpiral vrata samotnih domačij na neki visoki planoti. Prašne žarnice so brlele v prazno.

Tretji dan je prišla moja nova prijateljica. Prinesla mi je sadja. Sedela je na robu postelje, skozi špranjo v polknici je padala nanjo luč in videl sem, da je še starejša, kot sem mislil in da so se njene vzhodnjaške oči še uglobile in da so raje izražale utrujenost kot pa nemir ali tesnobo, in ves čas, ko sva nemarno razpletala pogovor o bolezni, sem upiral pogled v globlje predele njene narave. Tako se mi je vsaj zdelo. Kot danes se spominjam trenutka, ko se je dotaknila moje roke in mi rekla, da sem nekoliko podoben njenemu sinu.

— Kje ga imate?

— Sel je. Ni maral ostati. V Kanadi je...

Navzven je bila trda žena in ni kazala ganotja, zato sem se zlagal samemu sebi in rekel:

— Premišljam... Zmerom privlečem kakšnega človeka v svoj svet, a ga potlej odpahnem, ker sem preveč zagledan vase, da bi mogel prevzeti kos njegove narave. Niti za smrt mi ne bo ostalo...

Nasmehnila se je besedi o smrti, pa se nisem dal premotiti.

— Kakšen pomen naj ima smrt, če ne hraniš za zadnji trenutek nečesa prav trdnega, končnega, svojega, kar je lahko edinole v drugem človeku...? In vi...? Z možem in sinom...?

Počasi je dvignila glavo in potlej še veke s pogleda, ki je bil iznenada mnogo svetlejši in prodornejši, kot sem ga bil vajen.

— Razumem... je dejala, jaz sem nadaljeval:

— Ničesar ne držim, ker tudi nočem držati, in tako gre vse proč od mene. Vi najbrže hočete vse držati, a gre tudi vse proč od vas. Vaš mož... vaš sin... Razmišljam... Kje je razlika, kje je smisel...?

Ženska je vstala. Vzela je torbo in jo zavezala. Nagibala je glavo in videti je bilo, da razmišlja: hitro, v krogih, ki so se rojevali drug iz drugega.

— Mogoče... je rekla, — mogoče sem tudi jaz takšne narave in si samo domišljam, da sem drugačna... Tako ste govorili kot on, kot moj mož...

Potlej mi je svetovala, naj brž ozdravim; šla je k vratom in dvignila roko: to je bila trdna, zanesljiva roka, čvrsta v členkih, toda v isti mah mila in celo mehkužna. Ko je zaprla vrata za seboj, mi je bilo hipoma žal; najraje bi stopil za njo in ji rekel nekaj drugega: obžalovanje se je spahnilo z mojo muko. Prišla je soparična noč, kriki z rive in oblizujoče šumljanje morja v oseki. Ženska me je urekla. Kaj si nisem bil, zdavnaj nekoč, v neki tesnobi pred zoro, ukazal: v vodi se glej, v tolmunu, ki ti pregiba obraz in ga pači, pa boš do

drugih bolj prizanesljiv, ko se ugledaš v njihovih širom razstrtih, lahko valujočih pogledih — malce ukrivljen in nič tak kot bi se hotel imeti. Sanjal sem o belih rečeh, da bi si zmanjšal muko. Beli oblaki nad, prvič to leto obeljeno goro, bele cvetlice pod belim preletom golobov na belem, od sonca in dežja izlizanem trgu, beli pasji zobje, bele voščenske belih redovnic pod belim cerkvenim obokom, bele štiriletne kobile v beli, iz brezovih vej zbiti ogradi in veter je bel in vse to belo daje nemiru belo odevo in spanje. Belo spanje... Belo...

Ponavljal sem si stihe o ognju, ki ni dal luči. ‚Pepela ti je natrosil v oči...‘

Bolezen je prešla, kot je bila prišla. Na dan srečanja s starcem sem si koj zjutraj dopovedal: dovolj! Vstal sem in si pripravil prtljago. Nato sem stopil v urad, da si kupim karto za parnik, ker je bilo treba iti in se mi vera v dobrotno moč sonca in morja ni izpolnila. Povedali so mi, da gre ladja šele čez dva dni. Vrnil sem se v hotel in na novo najel sobo. Sovražil sem tisto sobo, čeprav so mi jo oddajali po milosti — zavoljo bolezni in žalostnega pogleda.

Dopoldne sem presedel na kavarniški terasi. Žgoča luč je legla na trg. Golob, ki je sedel k mojih nogam, je omahoval. Rad bi se ga dotaknil — bil je nedopovedljivo čist in iz enega kosa. Ko je odletel, so se spletli okoli njega srebrni obroči, temna modrina neba se je pretrgala. Ljudje na trgu so imeli v rokah sadeže vseh barv. Visokorasle ženske s košarami so šle mimo kakor potujoč gaj. Dva natakarja sta me vprašala za zdravje. Mislil sem si: Kar tako sprašujejo... Nobenega pomena nima, nobene vrednosti... Čemu...?

— Dobro mi je... sem rekel in sem lagal.

Na terasi so se zbirali ljudje. S pogledom sem šel od enega do drugega. Bili so mi tuji. Zdelo se mi je, da se brez potrebe mučim s svojo površnostjo. Ali niso bolj prazni od mene?... Sedel sem med njimi, videl sem jih od daleč, pa vendar razločno. Morda je bolezen krivična in morda je sploh samo bolezen, ki šepče mojemu duhu: to so sestavljeni in napravljeni ljudje, mehanizmi, igrače, gnane od poskočne muzike samodopadljivosti...? Žogali so se z besedami. Slišal sem žensko s sesljajočim sopranom: spakovala se je o podganah, ki da ji prihajajo pod okno in jih hrani, petdesetletnik pa je brez zveze pripovedoval o rogatih živalih, začrtanih v pečine Les Combarelles, katerim ni dano videti mesečine. Tretji, mož, je rekel:

— Prašič je kralj živali.

Čutil sem, da ne morem več. Globok stud me je prevzel: nemara tudi do sebe, toda sebe človek nekako mora prenašati. Znoj mi je v curkih tekkel po telesu. Zavedel sem se: bežati moraš. Ko sem vstajal,

je prišla moja prijateljica. Zdi se mi, da je hotela z menoj, pa sem jo zavrnil. Gledala me je naravnost v obraz in sem videl, da se njene velike bosanske oči niso skalile od vročine in naporov te ure.

— Ni vam dobro... je redoljubno in olikano rekla, ko sem se obrnil proč od nje.

— Pa ne od bolezn... Kaj ni zadosti, da je človek sam prazen? Čemu bi moral svojo praznoto pomnoževati s tujo?...

Nasmehnila se je.

— Prevezetnost?

— Ne.

— Ni dobro, če gleda človek svet točno tako kot sebe...

— Hvala!

Šel sem preko trga in pisani krogi so se mi sukali pred očmi. Napotil sem se v gornje mesto. Na slepo sem si izbral ozko in zelo strmo ulico. Prava senca!... Bilo je hladneje, bolje, navzlic strmini. Celo vonj po praženih ribah in neprezračeni posteljnini me ni motil. Ptiči v kletkah, ki so visele iz oken, so komaj slišno cvrkutali. Ženske so sedele na pragih in se ozirale v črto modrine med ostrejši. V neki veži sem videl osla s križem, nad njim, na podboju, je visel molek in zvezda zoper uroke. Slišal sem ženski jok izza nekega okna in brnenje strun na neznanem godalu. Bilo je, kot bi hodil po čarovni soteski, kjer ima vsaka reč poseben, težko odgonetljiv, z zeleno senco zakrit pomen. Zmislil sem se ženske, ki sem jo pustil v samoti.

Pot se je končno usločila, hiše so se razmaknile, stal sem na ploščadi vrhu mesta, ob vznožju cerkve in zvonika s podobo svete Evfemije, ki jo sučejo vetrovi.

Nikoli ne bom pozabil: svet se je širom odprl pred menoj. Bil je dan iz legende, na vse strani enak, nedopovedljivo uravnan in bleščeč. Stal sem pred zrcali neba in morja, na otokih so v negibnih borovih gajih godli škržati in samo okoli najmanjšega, najbolj oddaljenega otoka se je voda penila, ko je iz daljave prihajala proti obali. Ladje s prežganimi jadri so stale na jekleni gladini morja. Sonce je bilo v zenitu...

Spominjam se, da sem se opotekel po suhi travi, s katero je bila obraščena ploščad okoli cerkve: zavoljo bolezn, vročine in ganotja, a sem vendarle isti hip opazil možaka, ki se je vzdignil s stopnic pred cerkvenim pragom in se nameril proti meni. Ko sva se srečala, me je pozdravil angleško ali nemško, ne vem več. Nasmehnil sem se mu in potlej mi je v polomljeni hrvaščini rekel za cigareto. Dal sem mu jo in sprva je premišljal, ali naj jo zatakne za uho. Prižgal sem mu. Roke so se mu nenaravno tresle in cigareta se kar ni hotela prilepiti

k izsušenim ustnicam. Bil je za glavo manjši od mene in tako mršav, da je celo skopuško rezani kombinezon visel na njem. V obraz je bil siv, koža se mu je bila osušila ali razpokala ali nagubala, da je bilo njegovo lice videti kakor stara glinena posoda. Ne vem, čemu — zamikalo me je posedeti z njim. (Torej nisem bežal v samoto?...) Dejal sem mu, naj govori po italijansko. Sprva sva se težko razumela: bil je brez prednjih zob in še, kar sem razumel njegovega narečja, je šlo v nič spričo njegove škrbavosti. Menda je sprevidel, zato je nekaj časa molčal. Bila sva izgubljena na prostrani ploščadi, pod silnim vetrom — silnim zavoljo širine — in pred še silnejšim morjem. Zares, maestral, ki se je vzdigoval od morja, naju je hladil, zato sva lahko prenašala sončno pripeko, ko sva sedela na kamnitem zidku nad mestom. Položil sem cigareto med naju. Ugasnil je tisto, ki jo je kadil, jo zataknil za uho in si vzel drugo. Dejal sem mu, naj si vzame vse in da imam še dovolj pri sebi. Nasmehnil se je, kot bi se opravičeval. Spominjam se, da mi ni bilo prav nič mučno, molčati z njim. Gledala sva predse, v posrebreno travo, in kakor danes, kot bi bilo ta trenutek, čujem blažilno godbo maestrala, škržatov in škripajočih brun v zvoniku. Vendar: meščan sem, v navadah živim. Naenkrat sem ga vprašal, kako mu gre. Vzel je cigareto iz ust, nagnil se je naprej in potlej se mu je utrgal zategel vzdih, nekakšna nerazložna, pradavna, čudna in vendar znana tožba. Vsakdo jo nosi v sebi. Prisluhnil sem: po vseh praznih dneh — resničen glas.

— Kaj je...? sem vprašal.

Glas je počasi pojemal. Možak je spet ponesel cigareto k ustnicam. Pogledal sem ga natančneje. Med ožganimi vekami so ležale drobne, sinje, domala bele oči, ki niso imele moči navzven, niti očitnega pomena na noter, v globino. Počasi, skoraj svečano je rekel:

— Čez en teden bom umrl.

Stavek je obvisel med nama in gorel z visokim plamenom v že itak plamenečem ozračju. Poskusil sem s šalo, z nasmehom, pa mi ga ni vrnil. Mirno, celo brez ihte ali trmoglavosti je ponovil:

— Čez en teden bom umrl...

Nagnil se je bliže k meni in izplazil jezik: bilo mi je mučno. Zdaj je bil samo ta obraz pred menoj, zakril mi je vso sliko. Jezik je imel bel, debelo obložen in razpokan: valjal se je po ustih, kjer sem mimogrede opazil počrnel kočnik in dva podočnjaka. Starec je prijel jezik s koščenimi prsti in ga pomikal sem in tja, kot bi mi ga hotel dodobra razkazati. Odmaknil sem se.

— To ni, da bi moralo biti kaj hudega...

Potlej sem pristavil nespametno besedo, ki me je takoj udarila nazaj. — Coraggio!... sem dejal.

Gledal me je in mi ni odgovoril. Razdrobil je ostanek cigarete, raztresel je tobak po travi. Morda je ugibal, ali naj še govori. Omenil sem mu nekaj o slabem želodcu. Tisti trenutek je s trdimi prsti posegel po vrvici, ki jo je imel okoli pasu, jo sunkoma pretrgal in razprl hlače. Razprl jih je na široko in brezsravno. Med umazanim perilom sem videl malomarno, grdo zašito rano od operacije. Ozrl sem se vstran. Vedel sem: odprli so ga, videli, zašili nazaj.

— Rak... je rekel.

Prikimal sem. V ostrem poblesku sem namreč doumel še nekaj drugega: o njegovih nočeh, o bolečini. Vprašal sem ga, kje so ga operirali. Povedal mi je. (Težko so se sporazumeli, zavoljo jezika; ni jih razumel; da je rak, so mu povedali.) Po travi mimo naju je zdrsnila senca čisto majhnega oblaka in čutil sem, kako ga spremlja veter in odpira predstavo o prostoru, sredi katerega sediva s starcem, bolno mirna, zazrta in morda polna razumevanja, čeprav sva prišla iz različnih svetov. Tu nista bila potrebna tolažba in sprenevedanje. Vprašal sem ga, če hudo trpi — čeprav tudi to ni bilo potrebno in se je vprašanje rodilo iz privade. Spenjal je hlače in prikimal. V zvoniku se je oglasila ura.

— Hudo... Posebno ponoči...

Sklanjal se je, da sem videl redke lase na temenu in umazano kožo. Z roko je pokazal proti morju:

— Že dve leti nisem bil zunaj. Ne morem delati... Preveč sem slab...

— Ste imeli svoj čoln?

— Imel. Prodal sem ga zadrugi.

Brez zveze je pristavil:

— Največ naših je šlo v Italijo. Kam naj grem jaz...? Kaj bi z mano...? Ponoči boli. Tule noter in tule... Zadnjo noč sem dognal...

Položil sem roko na njegovo. Čutil sem, kako se pregibljejo kosti, pravega življenja pa dlan ni več izžarevala. Vprašal sem ga, če je sam, in ker mi ni precej odgovoril, sem se že namenil, da ga ne bom več vznemirjal. Vendar sem videl, da se mu tresejo ustnice. Gledal je v tla in premikal nogo, obuto v star teniški copat. Nazadnje pa je le rekel — trdo, z vrvjo okoli vratu:

— Sam.

— S čim se hranite?

— Nič ne ostane v meni...

— Pa vendar...

— Dajejo mi malo mleka. Če dobim kakšen denar, si kupim bonbone.

Segel sem v žep, zložil nekaj denarja in ga potisnil po kamnih proti njemu. Iztegnil je roko, a jo spet počasi odmaknil. Ni mi rekel hvala, pa tudi odklonil ni; to mi je dobro delo. Znova sem si nažgal zadržal sem ga. Prsteni obraz se je živo očrtaval na ozadju stopnic iz ogromnega, na vse strani odprtega sveta. Morda je govoril bolj sebi kot meni.

— Vam je hudo...? sem ga vprašal.

— Ponoči poslušam ure. Ker me boli. Spominjam se... Podobe vidim... iz otroških let... in tudi potlej... Največ iz otroških let. Vse je malo spremenjeno... pa si mislim, da je zavoljo bolečin. Marsikaj mi ni všeč... Mislim, da bi bil moral drugače... in pri tem je prepozno... Čeprav je bilo narobe...

Vstal sem. Čutil sem, da je starec izmučen.

— Nikar se ne grizite zavoljo tega!

— Ne. Morda je prav... Mora biti prav.

Vprašal sem ga, če je večkrat tu zgoraj.

— Zmerom... Potlej se je domala nasmehnil, vsaj nekakšen vzgib je šel čez prsteni obraz. — Še en teden...

Dal sem mu roko, pa je ni stisnil. Odpravil sem se proti stopnicam, ki se na južni strani spuščajo do ceste in obale. Slani veter me je ogrinjal, slišal sem, da se je morje vznemirilo in da glasneje zaliva breg. Ozrl sem se. Starec je prišel do cerkvenih stopnic, pokrival se je z robcem in legel na kamen, noge pa je pritegnil k telesu, kot bi hotel stisniti bolečino na čim manjši prostor. Kaj bi moral še reči?...

Šel sem navzdol. Sonce se je bilo tolikanj premaknilo, da je nasulo široko zlato cesto po morju. Prišlo je popoldne. Naslonil sem se na vogal prve hiše v ulici nad pristaniščem. Globoko, komaj razločljivo ganotje se me je lotilo. V moji notranjosti so se mehko in počasi odpirala dotlej nevidna vrata, tuj človek je stopal skozi in mi razkazoval domovanje moje duše, ki je dotlej tavalala z mreno na očeh, a se je ta trenutek osveščala — zmerom bolj prozorna in lahka. Vstricno z občutkom olajšanja mi je rasel v lica tudi sram. Iz motnjave zadnjega časa so se mi jeli kazati resnični obrisi sveta. Srečal sem se s človeškim trpljenjem, ki je iz enega kosa, davno, večno enako in večno veliko. Kakšen prah in puh je vpricho njega moje nečimrno, spogledljivo jadikovanje. In sprenevedasto onegavljenje družbe na trgu. Izmislili smo si marionetno igro dvomljivih čustev, da zakrijemo praznoto srca. Ali je res samo smrt — čeprav tuja — tista točka, na kateri se srečaš z resnico?

Moje odrešenje je bilo polovično. Primer drugega človeka ni zmerom rešitev. Zaželel sem si prijateljice. Iskal sem jo na skalah, med kopalci, pa je nisem našel. Dozdevalo se mi je, da bi utegnil biti najin pogovor zdaj drugačen — pravšnji. Zvečine čutimo potrebo, izpovedati doživetje z drugim človekom nekomu tretjemu. Žena z bosanskimi očmi je bila edini človek, ki sem ga v tem kraju vsaj do neke mere poznal.

Bila je že noč, ko sva se srečala. Šel sem tja, kjer sem stal prvi večer, ob nevihti. Nad piramidastim mestom je visela luna. Biserna cesta na morju je v varljivih pobleskih odkrivala čolne, polne pojočih ljudi. Na peščini so ležali zaljubljeni, zapredeni v mreže ljubkovanj in nejasnih besed. To je bilo zares. Mislil sem na dve stvari. Mislil sem na žensko, ki sem jo bil pustil v samoti, in mislil sem na starca. Dejal sem si:

— Zbran je. Na smrt čaka. Navzlic trpljenju mu je dobro. Precenil bo svoje življenje, napravil račun in njegove izkušnje se bodo zaključile v krog. To je resnično življenje in resnična smrt, kjer je vse izpolnjeno in dorečeno.

Nad menoj, pri hišah, se je utrgal klic. To pot ni bilo sape, ki bi ga utegnili razvejati, pa vendar ga nisem prebral. Vedel sem, kdo kliče. Odzval sem se. Prišla je iz sence ob hišah in potlej po stopnicah navzdol do mene. Preden sem jo vprašal, je rekla:

— Poslušala sem odmev...

— Saj ga ni...

— Res. Ni.

Sedla je na skalo. Sivi lasje so se lesketali v mesečini kakor starinska čelada. Ženska je bila drugačna kakor prejšnjekrati, nemirnejša, v njenem vzhodnjaškem pogledu so se izza prve sence kazale bleščeče jasnine. Morda je dotlej nisem videl prav...? Odkril sem žensko v njej — brez ozira na leta; nosila je belo platneno obleko z izrezom: bila je čvrsta, dovolj lepo grajena. Vem, da sem ji napravil poklon. Objela me je s pogledom in me dolgo ni izpustila. Bilo je prijetno, čeprav si je nisem želel.

— Kje ste bili opoldne? me je vprašala.

Povedal sem ji o svojem srečanju s starcem. Obnovil sem ji pogovor.

— Ali me razumete...? Približno živimo, celo žalost si izmišljamo iz nečimrnosti; vsakdo od nas nosi v duši gledališče, na katerem si prikazuje neresnične igre. Tisti starec zares trpi. Od tistega trenutka, ko sem ga videl, mi je boljše. Menda včasih moramo uporabljati tujo bolečino...

Ženska se je nasmehnila.

— Ali mu vse verjamate...?

— Starcu...?

— Kolikšen del tega, kar ste mi povedali, je starec in kolikšen del je spletla domišljija, ki ji je bilo to potrebno.

Vem, da sem se odmaknil in da nisem rekel ničesar. Poti od človeka do človeka vodijo po temnih hodnikih. Razumevanje ni prava luč — je le majcena oljenka. Vseeno je, in moje telo, ki je v soglasju z duhom, uživa noč. Svet je dobrota. Toliko reči je važnih... Važna je svetnica pod kupolo neba, na belem zvoniku, razpletene sence borov na otokih, tisočkrat luna na morju, važen je tudi njen vonj, v katerem prvokrat odkrivam žensko. Čez čas me je vprašala:

— Se vam zdi, da si tudi jaz kaj izmišljam...?

Gledala me je oprezujoče, z neko igrivo napetostjo; take je nisem bil vajen — dozdam sem jo videl uravnoteženo, celo bolj kot mi je bilo prijetno.

— Ne vem... sem rekel. — Kako naj vem?

— Pa če si...?

— Koga zmerom kličete tamle zgoraj?

— Moža.

Vstala je in prišla k meni. Sedla je na mojo skalo, da sva se dotikala. Iz žepa je privlekla fotografijo. Mesečina je bila močna, oblivala pa naju je tudi luč svetilke s ceste. Ogledal sem si sliko: videl sem človeka srednjih let, z majhnimi črnimi brki; navaden obraz, toda tak, da si ga zapomniš. Vrnil sem ji sliko. Nagnila se je k mojemu ušesu:

— Ali jaz nimam pravice do sanjarije?

Obrnil sem se. Spet me je zamotala v smehljaj. Z desnico sem ji segel k pasu, z levico do prsi, hotel sem jo pritegniti k sebi, toda isti trenutek me je s kratko kretnjo odbila. Bilo je mučno, pusto.

— Ne?... sem vprašal.

Odkimala je.

— Niste več dovolj mladi, da bi se zabavali s starimi ženami...

— In kaj je s sanjarijo?

— To je spomin... To je za preteklost... O preteklosti sem govorila.

— Najbrže nisem dobro razumel...

— Pa vaše očiščenje?

Zadelo me je. Bil je eden tistih udarcev, ki jih prav občutimo šele pozneje in prav zavoljo tega, prav zato, ker nas včasih stresejo sredi sanj ali ob prozorni, lahni uri, sem se ga prestrašil. Mar ni v meni zares

ničesar mimo površnosti?... Kaj sem res med tistimi, ki se obrnejo v postelji in si na hladnem delu blazine najdejo lahkomišno, brezbrizno spanje?... Odmaknil sem se. Ženska se je vzdignila in šla k stopnicam. Počakala je, dokler nisem prišel do nje. Vprašal sem jo, če se ji zdi to, kar se je pravkar zgodilo, laž in površnost. Prikimala je in se napotila po stopnicah.

— Starec... je rekla, — starec je bil vam za pomoč. Kaj pa vi njemu?

— Imate prav.

Prišla sva do hiše, kjer je stanovala. Senca naju je ogrinjala, vendar sem videl, da se ji oči svetijo, da se je v njej nekaj premaknilo. Prav sem ukrenil, ko se ji nisem opravičil. Dejal sem ji, da sem starcu morda vendarle do neke mere pomogel, saj je včasih celo prisotnost neznanega in nebriznega človeka dobrotna. Isti trenutek me je s kratko, živo kretnjo prijela za rame.

— Meni! je vzkliknila, — meni ste pomogli!

Naslonila se je name, telo se ji je treslo, z ustnicami mi je naglo drsela po obrazu in prav dobro se še spominjam, kako se je vzdignilo v meni nasprotno razpoloženje, odpor proti telesnemu dotiku s starko, ki je vse dotlej kot nekakšna podoba spremljala moje tegobne dni in se je ravno ta večer preobražala v privajeno predstavo o priletni ženski, ki si na morju išče moškega... Samo hipec je trajalo. Nato se je odtrgala, stekla v vežo in zapahnila vhodna vrata. Šel sem v hotel. Shranjen imam zapisek iz tiste noči. »Do kakšne mere je človek dolžan pomagati sočloveku?... Biserna noč prebudi vsake vrste nagone v ljudeh. Kaj naj s starcem? Ali je lastna slabost lahko kdaj v korist tuji?...«

Prihodnje jutro sem se prebudil pod senco vprašanja: »Kaj naj s starcem?« Premlel sem neke sanje. Sanjal sem bil o povodnji. Stal sem na majhnem otočku pred mestom, iz katerega so se proseče oglašali zvonovi. Na vzhodu se je razcepilo nebo, luč je snopoma lila na rumeno vodovje in na kupole in na strehe in na zvonike mesta. Vedel sem, da zlepa ne bom prišel do hiš, a k meni so prihajale mokre živali — lisica, zajec, fazan, vodeb, prepelica — prihajale so iz vrbovega grmičja, oklenile so me in se mi predstavljale z zvonkimi, starinskimi imeni. Jaz svojega imena nisem znal povedati. Prepelica mi je sedla k nogam in zdelo se mi je, da se s solznim pogledom ozira k ostalim živalim. Nisem se je upal dotakniti.

— Kaj naj s starcem?...

Ko sem si to vprašanje naglas zastavil, so se odgovori kar koj postavili predme:

Starec in njegovo trpljenje ne smeta biti samo orodje zoper težave človeka, ki mu je prišel na pot.

Dognal je svoje — čemu bi razpletal...?

Njegova muka ne sme trajati.

Umreti mora na belem platnu, zaščiten, kolikor je mogoče, in jaz moram to urediti, kajti sočutje ni nič ko samovšečno ogledovanje v zrcalu, če se ne pretvori v pravo, dejavno pomoč Belo platno.

V odgovorih je bilo nekaj blagodarnega. Momljaje sem jih ponavljal. Moje početje je dobilo smer in cilj. Šel sem k cerkvi, še pred poldnem. Vreme se je spremenilo. Veter od juga je neutrudno tkal široke megličaste mreže po nebu. Pod čelom sem ga čutil z bolečino. Vročina se je zgostila, rožnate sence — ali nemara ena sama — so padale na morje in na mesto, galebi so omahovali v motnem ozračju in v njihovem klicanju sta se družila zbežanost in srd. Vendar mi je bilo boljše kot prejšnji dan. Ko sem prišel na ploščad, sem se razgledal, pa starca nisem precej opazil, pač pa sem videl nekaj domačinov, ki so sedeli na zidku in se ozirali proti obali. Šel sem proti cerkvenim vratom. Suha trava je trepetala pod širokimi zamahi juga. Starec je zares ležal na stopnicah pred cerkvijo, bil je zvit v dve gube in si je zakrival obraz. Stopil sem do njega in se nagnil; mislil sem, da morda spi in da bi ne bilo pametno, ko bi ga prebudil. Od njegovega drobčenega telesa se je vzdignil proti meni glas njegove bolečine. Ne bom ga pozabil. Prihajal je v širokem, krožečem vzdihu, zelo podoben vetru tega dne, zagatnemu vetru od juga, in melodija tega vdihaja je bila zvrhoma polna noči, ko si od tegobe razgrizeš zapestja in se ti v umišljenih in razmnoževajočih se zrcalih prikazujejo spakljive, popačene, prevržene prigode usode, ki se kreče v enakih krogih, tako enakih, da ne moreš razločiti, kje se križajo, in se ti celo dozdeva, da se usedajo drug v drugega, in ti naenkrat namera, mojstriiti igro krogov, ne pomeni nič in se ti zdi celo — spet in spet celo in celo — da je bilo opletanje z njimi blodnja v sanjskem svetu zrcal in prelomljenih zidov, kajti vse je bolečina, ki se je dozdej razdajala na drobno in je zdaj postala velika, razjarjena zver v črevesju. Komaj je vzdih prišel do mene in komaj sem ga motno dojel — tako motno, kot sem zapisal — se je starec obrnil. Ni se mogel vzpeti, pa tudi zadržal sem ga. Prsteni obraz se je živo očrtaval na ozadju stopnic iz izlzanega belega kamna. Počasi me je prepoznaval. Iztegnil je roko in mi pokazal: po stopnicah so ležali rzsuti bonboni.

— Ne morem...

— Slabše?...

— Nič več ne ostane v meni... Ni imelo smisla.

Sedel sem k njemu. Čez noč se je silno izpremenil in bilo je, kot bi zdrsnil navzdol, globoko, nezadržno, in kot bi še kar drsel, kot bi mu prihajala tema nasproti, kot bi ta tema vrgla kopreno na njegove bele oči. Ponudil sem mu cigareto. Prijel jo je s tresočimi se prsti in jo položil na stopnico zraven razsutih bonbonov. Dotaknil se je mojega rokava. Čutil sem, da to ni nič; bilo je nekaj brezosebnega, nekaj iz brezsmiselne navade, podobno prošnji, češ naj mu ne zamerim... Zbiral sem besede, s katerimi bi mu rekel, da mora k zdravniku, v ambulanto. Isti trenutek, ko se mi je zdelo, da sem jih našel in z njimi tudi njih barvo, se je starec vendarle vzpel v pasu in se zasrepl vame.

— Vso noč je trkala nad mano... Bolelo me je strašno... nikoli me še ni tako bolelo. Vidite, od tule se je sprehajalo semle in tu je žgalo in potlej spet sem in spet sem, in sem stokal. Pa je trkala. Kar naprej...

— Kdo je trkal?

— In tudi on je trkal in smejala sta se... Hudo je, res, hudo je, gospod. Včasih je bilo tako, da sem mislil: zdajle bo eden ali drugi prišel in te bo potolkel...

Nisem razumel. Odkimal sem z glavo, češ, naj mi objasni; trudil sem se, da bi mogel stopiti za zaveso na njegovem pogledu.

— Želel sem si, da bi bil kdo pri meni in bi me držal za roko, pa je le ropotala po podu nad mano...

Znova sem ga vprašal, kdo. Pogledal me je pozorno, nerazumevajoče, potlej je z brezzobimi usti stežka izustil:

— Ona... Ženska... Moja žena...

Ne mogel bi me huje presenetiti; bilo je, kot bi mi neviden človek spodnesel tla pod nogami. Kaj se dogaja?... Česa ne razumem? Včeraj mi je starec dejal, da je sam na svetu. Od kod naenkrat žena? Je samo blodnja, ali pa je bilo ono včeraj laž? Zadržal sem se, kakor se, brez premisleka, zaustavi sleherni človek, ki zadene ob neznanu obrežja tuje narave in ne ve, kaj je z njimi. Nisem ga maral vloviti v zanko, ker bi se, nemara, v isto zanko vlovil sam, in bi bilo, tudi v najboljšem smislu, brez pomena. Omejil sem se in potipal z druge strani.

— Rekli ste, sem dejal, — rekli ste, da je trkala in da je trkala odzgoraj. Kako: odzgoraj?

— V hlev sta me spravila. Onadva spita zgoraj.

— O ljubimcu pripovedujete?

— Vse noči ju poslušam...

S silno naglo kretnjo se je upognil v pasu, suha, medla, drgetajoča roka je nesmiselno, a vendar s strastjo brodila med razmehčanimi bonboni.

— Včasih govorita, kako me bosta spravila s poti in potlej se smejeta. Včasih se smejeta celo uro...

Kdo je on?

Starčeve roke so zagrabile v prazno, skrčile so se v pest in se spet razpirale.

— V gnoju naj pogine! V blatu naj konča!

— On ali ona?

— On!

— In ona?

— Tudi ona! V gnoju! Huje kot jaz!

— Zakaj ne zaključite komedije?

Pozabil sem na starčevo slabost, pozabil na to, da stoji pred grobom; — podoben nepazljivemu ali brezsrčnemu gledalcu, ki vzpodbuja umirajočega komedijanta, sem drastil občutke, podobe, ki so kakor zadnji osmoljeni češarek gorele sredi njegovega konca. Nemara mi tisti trenutek niti ni bilo mar resnice, marveč igre. Igra, katero sami igramo, ali pa tista, ki jo srečujemo med ljudmi, je varstvo pred tegobami in nevarnostjo resnice. Ker je starec za trenutek predahnil, sem ponovil vprašanje:

— Zakaj ne končate komedije?

— Mogoče bo prišel angel...

Prisluhnil sem; ljudje teh krajev se ne igrajo s podobami iz onostranstva.

— Vaš angel? sem vprašal.

— Moj. Prijel me bo za roko. Vse drugo je šlo k hudiču. Ničesar več nimam. Ponoči sem se skušal spomniti na mamo, pa ni šlo. Samo na črno ruto sem se spomnil in mame nisem videl...

V meni se je utrgal premislek. Krutost človeka, ki je utipal prvo vejčico nad vodo in, domala nezavedno, potisne soutopljenca v tok, mi je narekovala besede.

— Ne bo res, da ničesar več ni. Trpite...

Prvi trenutek se je samogibno nagnil in pritrtil.

— Trpim...

Potlej se je napravila dolga in zla tišina. Zazdelo se mi je, da se sprehaja okoli naju in da jo južni veter potiska zmerom bliže. Ura se je bližala poldnevu in megle na nebu so se jele gostiti v oblake. Videl sem, kako kapljajo na stopnice drobne, goste solze.

— Nikar!... sem rekel.

On pa je ponovil:

— Trpim...

— Zavoljo ženske ni vredno!

— Cipa! Cipa! Cipa!... Petindvajset let sva živela skupaj. Potlej si je privlekla tistega človeka; dve leti bo tega... Vse dneve je razvešala prsi čez okno, in sem ji rekel nikar, pa ni poslušala, ker je hodil on mimo. Skril sem se za vogalom in sem videl, kako je prišla na prag in ga čakala, pa sta se potlej stiskala za zidkom in jaz sem bil takrat že bolan in nisem več držal hrane v sebi. Tisto noč sem ostal v hlevu. Tolkel sem z glavo ob zid in si dopovedoval, da ni res... Takrat me je prvič na smrt bolelo.

Ko se zdajle vračajo besede k meni, vidim v duhu starčevo roko, kako udarja po kamnu, soparični veter me ovija, zmeden sem kakor takrat in kakor takrat se kruši v meni zid zoper nadlogo zmedenega duha, kajti prejšnji dan sem bil na eno samo tujo muko pozidal vero v ravnovesje in smisel življenja. Njegovo samoto razjeda strast, v njegovi smrti je ogenj, nič še ni odtehtano. Zvezde njegovih noči se sučejo v leči solze. Angel, o katerem je govoril, je le prispodoba. Slonel sem ob njem in sem lovil besed. Govoril je z muko, šepetaje, telo se mu je stresalo kakor razsušen čoln, ki ga je ulovila sapa. Solze pa so starcu presahnile. Dejal sem mu, naj se umiri.

— Ko sem se vrnil iz bolnice, je bil *oni* že v hiši. Prišel sem popoldne in sem stopil gor, v sobo. Sedel je v čebru in ona ga je umivala. Samo srajco je imela na sebi. Smejala se mi je v obraz. Kako me je zadelo, gospod... kako me je zadelo!... Rdeča senca se mi je napravila pred očmi. Pograbil sem stol... čeprav sem bil slab... zavihtel sem ga, ona pa ga je prestregla in mi ga iztrgala iz rok. Potlej sta me spehala k vratom in me vrgla po stopnicah. Obležal sem spodaj, pri živini. Tisto noč mi je prvič trkala nad glavo. In še to: angel se je pokazal, stal je zraven mene, ob onem oknu, ki gleda na morje.

— Kakšen angel?

— Moj. Isti kot v Galiciji...

— Bili ste v Galiciji?

— V prvi vojni.

Še sem ga vprašal o angelu.

— Tisti kraj se je klical Kamyonka. Tam je padel moj prijatelj, edini iz našega kraja. Bila je noč in dež. Rekel sem si: zdaj si čisto sam... Stal je ob nekem grmu, samo senca, pa je bilo boljše. Moj angel...

— To je sreča... sem rekel, da bi nekaj rekel.

— Ne pomaga do kraja...

— Moralo bi...

Starec me je pogledal. V njegovih izsušenih očeh se je pojavil izraz nezaupanja, vendar se je precej naslednji trenutek primaknil bliže in se me dotaknil. Komaj sem ga slišal, ko je vprašal:

— Mogoče bi ju moral ubiti, gospod...?

Nisem mu odgovoril. Ozrl sem se kvišku. Težki oblaki so zdaj že do kraja pokrili nebo. V zvoniku svete Evfemije je pel bron pod udarci zmerom močnejšega mornika, tistega zagatnega, vročičnega vetra, ki je hujši od sonca in mu ne moreš pobegniti. Starec je ponovil:

— Mogoče bi ju moral ubiti, gospod...?

— Ne...

Morda sem rekel brez ognja; ni sedlo.

— Zakaj ne?

— Nič bi se ne spremenilo.

— S sekiro... ko spita...

— In potlej...?

Pomislil je in šepnil:

— Zdaj vem, da sem bil zmerom sam. V Galiciji. Na barki. Čisto sam... Kar pomnim... Mogoče bom še tam... na onem svetu... Ona ne bo tam... ne bova se videla...

Brez zveze je čez trenutek pristavil:

— Naši ljudje so šli zvečine v Italijo...

Premolknil je. Zaman si je poskušal omočiti ustnice. Beli jezik se je nemočno valjal v ustni duplini. Nebo, ki je stalo nad nama, je bilo brez blagoslova. Galebi so kričali tik pod oblaki, polnimi strupenih rož. Dim se je stiskal k streham, trava pa je polegala in trepetala. Dolgo nisva spregovorila. Gledal sem starca in nisem vedel izhoda. Kaj bi mu še moglo koristiti?... Na prstenem obrazu se je poprejšnji gnev tajal in razkrajal, opažal pa sem nekaj novega: izraz zagatnega premišljevanja. Obrnil je gornje telo naravnost proti meni. Njegove bele oči so se širile, nenadoma me je zgrabil z obema rokama — močnejše, kot bi mogel pričakovati — in šepnil:

— Mogoče pa tudi angela ni, gospod?...

Nisem se mu mogel umakniti, a tudi prave besede nisem imel. Prikimal sem, ker nisem vedel drugega.

— Mogoče nisem videl angela...

Terjal je odgovor.

— Recite!

— Mogoče... Ne vem...

Počasi je izpustil moje roke. Senca je lezla čez njegov pogled. Vstal sem. Stal sem nad njim in sem videl, kako je omahnil v naročje in na kamne. Še enkrat se je ozrl in v njegovih izžganih, zoglenelih zenicah ni bilo drobnih spominov, marveč ravnomerna krožnica ene same puščobe in po tej krožnici se je, kakor vrvohodec, sprehajal srd, ki ga celo smrt ni snela. Nisem se nagnil, a vendar se je, nasilneje in neizprosneje kot prej, dvignil do mene glas njegove bolečine: to ni bila več razjarjena zver v črevesju, marveč spoznanje mnogih ur — od prve. Zavedel sem se, kako abotna je bila moja namera, pripraviti starcu konec v belih rjuhah. Tu se odmotavajo stvari drugače; smrt je neizpremenljiva, posebno njegova. Ritenski sem se odmaknil od njega, zdelo se mi je, da mi ni več mesta pred smrtjo tega starca.

— Zbogom... sem rekel, čeprav sem bil že daleč, pri stopnicah. Ležal je kakor svitek cunj. V mrču, ki ga je zamesil prihajajoči vihar, se je živo odražal od belega kamna.

Nevihta se je ves dan sprehajala okoli mesta, pa se je šele zvečer sprostita. Sedel sem v mali botegi, v ulici desno od trga. Jedel sem ribo in precej sem tudi pil. Zunaj je deževalo in skoz njegovo sladko godbo je težka prodiralo bobnenje valov z obale. Nenehno se mi je vsiljevala misel na žensko, ki sem jo bil pustil v samoti. Najbrže nam samota človeka, ki ga srečamo, vzbudi zagaten strah pred možnostjo lastne osamelosti. Ali se nam povrne tišina sožitja že samo zavoljo obžalovanja, ko smo jo vendar razbili, to tišino, z bučnim nemirom svoje nečimrnosti — ?

Gospa, moja prijateljica, me je našla. Sedla je k meni, kot bi bila tega oddavna vajena. Na zid obešena svetilka ji je napravila pravcati obstret okoli sivih las. Dežnega plašča ni slekla; to ti je dajalo celo nekam mladosten videz. Pila je in preko čaše mi je rekla:

— Dolgočasno danes...

— Ali ste me pogrešali?

— Mogoče...

Nisem maral razplesti naprej in zdaj tudi ne vem, čemu sem izrekel tisto izzivalno vprašanje. Vrnil sem se k svojim mislim; mislil sem, da je dobro, ker imam človeka, ki mu utegnem reči, kar mi je na duši.

— Vidite, sem počasi dejal, — danes mi je postalo jasno, da človeku v najtežjih trenutkih ne moreš pomagati...

— Kaj pa se je zgodilo?

— Starec...

— Spet ste bili pri njem?

— Ja. Moral sem.

— Čemu?

— Zdelo se mi je, da mu moram pripraviti spodobno in snažno smrt...

— Ljudje so zvečine kakor živali. Najraje opravijo s svojim koncem kar sami. Meni, recimo, ni bilo dano, da bi komu pomagala. Zmerom so mi pobegnili.

— Pred nevihto sem bil gori pri cerkvi. Videti je pol tanjši in že čisto brez moči. Okoli njega so ležali bonboni, tisti, ki si jih je bil želel. Nič ne ostane v njem: mislim, da ga bo kmalu konec. Ko sem odhajal, je ležal kakor kup cunj na cerkvenem pragu, in ko me je še enkrat pogledal, je bil njegov pogled zогlenel. Drugačen, kot sem ga pričakoval in si ga želel.

Starka se je drobno nasmehnila. Pomaknila je roko bliže k moji, vendar se je ni dotaknila.

— Udarec v nečimrnost?...

— Ja. Prav gotovo. To.

— Kaj ste mu pravzaprav hoteli?

— Hotel sem ga spraviti v bolnico, ali k zdravniku... v ambulanto. Hotel sem, da bi mu dali morfij...

— Če je to usluga...? Ni maral?

— Sploh ga nisem mogel vprašati.

— Kako to?

— Vse se je prebrnilo na glavo. Ko sva se prvokrat srečala, sem si izmislil čudno coprnijo za ozdravitev lastne puščobe ali nesreče. Pri-povedoval sem vam... Rekel sem si: to je prava, pravadna, nepotvorjena bolečina... to je smrt iz enega kosa... Videl sem človeka, ki se v mukah, a vendar spokojno odpravlja na ono stran...

— In...?

— Danes mi je razkril, da ga mimo bolečine in smrti jaše ljubo-sumnost.

Ženska me je pogledala in čutil sem, da sva zadela ob njen breg in da se od tega brega pne pokrajina njene samote. Roke, ki so držale kozarce, so se vznemirile.

— In zakaj naj bi ga ne...? je vprašala.

— Žena živi z drugim...

— Razumem...

— M e n e ne razumete, gospa... Zame je bilo vse novo. Mislil sem, da se človek vsaj pred smrtjo osvobodi, da postane lahek in prozoren in da odpade od njega vse, kar ga je dotlej obteževalo.

— To so samo trenutki, to ni cela smrt.

— Kaj pa je cela smrt?

— Vsota. Izkušnje, žalosti... vse...

— Ali čutite, zakaj ga nisem mogel popasti in ga odvreči k zdravniku?

— Popolnoma. Smrt je najbolj zasebna in najbolj osebna stvar na svetu...

Ne vem več, koliko časa sva govorila o smrti. Ko je ura zlezla naprej, sem zapadel v ganotje in moje besede so se napihnile. Gospa me je pozorno gledala, jaz pa sem ji govoril o grozi starca, ki je ostal povsem brez človeka, pa vendar še s poslednjim dihom navezan na enega.

— Poglejte, gospa, sem dejal, — kar naprej me obletava misel, kako se bo starec sušil v rdeči zemlji. (Ste sploh videli, kakšna je prst tod okoli?...) Zdaj je možak sivozelen kot vojaški plašč in postal bo rdeča zemlja za vinograde, ampak kmalu se bo spomin nanj razgubil in stvari, ki so živele zanj, morje, ribe, ulice, oblaki, vse to bo ostalo nespremenjeno toliko časa, kolikor je pač odmerjeno. V ljudeh, v srcih bo še manj znamenj njegove usode... Morda se bodo bonboni, ki jih bo pustil na cerkvenem pragu, počasneje raztajali kot misel nanj.

— Zakaj govorite po pesniško, prijatelj...?

— Ne znam drugače. Zanosne besede niso zmerom teater. Ne verjamete?...

Ženska je prikimala.

— Verjamem. Zato vas obletavam...

Pogledal sem jo izpod čela: bal sem se te steze; precej sem že popil, pa tudi sicer nisem mogel razločiti, do kod sega njen interes in kakšne vrste je. Utopljal sem se v šumenju neurja, ki si je izbralo govoricu moje tegobe, zato nisem maral tujih besed in samo zelo tenek, srebrn ali zlat glas bi smel vreči svetlobo v žametno žalobnost ure. O polnoči je vihar pojenjal. Sama sva sedela v krčmi. Gledal sem predse, zaprt vase, drobil sem čustva kakor nestrpen človek škatlo vžigalic, toda prav dobro sem čutil na obrazu dotik njenega vzhodnjaškega pogleda. Prosili so naju, naj bi šla; ubogala sva. Veter se je še zmerom sukal nad mestom. Ženska je rekla:

— Poglejva morje!

Pristal sem. Menda je v naši naravi skrita želja, da bi se neki izbrani trenutki vrnili v isti postavi in odevi, pa si jih, celo na silo, vzključimo, čeprav bi neprizadeti duh našel razločke med minulo podobo in podobo tega trenutka. Šla sva tja, kjer sva se srečala prvi večer. Nihče ni nikogar čakal in nihče ni stal pod pristreški, niha-joče svetilke pa so se, kakor prvi večer, igrale neenako igro s štirimi sirotnimi, izgubljenimi zvezdami. Šla sva po stopnicah navzdol, proti

vodi. Ponudil sem gospe roko, oprijela se je in se naslonila name. Stala sva v slani pršavici, ki se je vzdigovala iznad belih grebenov.

— Ali slišite? mi je šepnila ob ušesu.

— Kaj mislite?...

— Vsi moji pokojniki se mi oglašajo... zmerom ob takih urah...

Pogledal sem jo od strani: ni mi bilo prijetno. Nekaj novega, zlovesčega in nerazložljivega sem opazil v njenem pogledu. Z bronastim bobnenjem so prihajale proti nama gmote vode, o kateri se je zdelo, da se v neki komaj še resnični daljavi izliva izpod peruti črnega angela. Visoko nad nama, na belem zvoniku, je škripal beli angel. Kaj se je v meni izpremenilo od prvega dne?... Mar ni tako, da lahko pritrdim takratni misli...? Kako sem rekel?... Rekel sem: brezobličnost pred menoj je lepša od tiste, zavoljo katere se žrem in nimam obstanka... Po zadnjih izkušnjah tem bolj... Tesnoba pred menoj je ogromna, človeška smrt ni. Naslonjen na stopnico nad črnim morjem sem v duhu gledal — ne: hotel ugledati, poslednjo stopnico človekovega bivanja, pa se mi je v duhu utrinjala le podoba zamazanega, neurejenega odra z marionetami, ki so nosile kaširane obraze mojih znancev. Celó pred smrtjo imamo več obrazov.

Hotel sem se obrniti, da bi šel, pa me je ženska zadržala.

— Vsi so mi pobegnili, a vsi se spet vračajo... za trenutek...

— To je malo... sem odvrnil.

Stala je blizu mene, gledala me je, njene zasenčene oči so postajale zmerom svetlejše, rahlo se me je oklenila. Glas ji je bil trden in je predril bučanje morja.

— Malo je... Zato sem dobila vas. Vi imate od vseh nekaj. Snoči ste prišli v mojo sobo, pri vhodnih vratih in ste bili pokojnik, mož, in ste rekli: »Tako malo sva sama, ta noč pa bo prava...« In potlej ste se pojavili pri vratih v sosednjo sobo in ste bili oni drugi... rekli ste: »Vse noči prehodim. Nimam obstanka. Ne morem brez tebe.«

Spominjam se, da sem jo precej grobo odrinil; komaj je ulovila ravnotežje na stopnici.

— Ne!

— Ni res...?

— Pila sva, in preveč...

Obrnil sem se proti cesti. Čutil sem, da je obstala na mestu. Včasih je zoprno s tujimi očmi v hrbtu. Nisem se precej znašel. Kakšne besede govori!...

— Pojdiva! sem ji rekel. Pogledal sem jo. Sprenevedasto je povsila pogled in se posilila s smehom.

— Najbrže sva res preveč pila...

Pred njeno hišo sva se ločila. Videti je bilo, da je utrujena. Vprašala me je:

— Ali me boste jutri vzeli seboj k starcu? Rada bi ga spoznala. Obljubil sem ji.

Prihodnji dan je bil med najbolj čudnimi v mojem življenju. Zdaj, ko je že zdavnaj vse mimo, zmorem jasneje gledati čudne prigode, ki sem jim bil priča in so me prizadevale, pa vendar še ta trenutek ne ločim resnice od laži ali ene resnice od druge. Moja zmeda ni nič manjša, kot je bila tedaj, na mestu, zato mi ne preostane drugega, kot da zabeležim vse, kakor se je bilo zgodilo, brez nepotrebnih podrobnosti in tudi brez mnogih vijug, po katerih je sukalo moje misli in moja čustva.

Ob desetih sem počakal gospo, svojo prijateljico, v kavarni. Imela je stisnjene ustnice in mi na začetku rekla:

— Pozabite na včerajšnje besede!

Popila sva pivo, nato me je vprašala:

— Ste še istih misli? Mi pokažete starca?

Nisem preudaril, kako nečeden opravke je, razkazovati ali uporabljati tujo bolečino.

— Seveda! sem dejal. Pojdiva!

S trga sva zavila v ozko ulico, ki se vzpenja proti cerkvi. Mačke so v enakih presledkih čepale pred hišami, ženske pa so stale v globini vež in odmotavale mreže. Vihar je izpral kamne, vonji so bili umiti in tudi strune se niso oglasile. Osamljen glas je v nekem oknu, s samodopadljivo enakomernostjo, zaklinjal rumenega ptiča. Ženska, ki je stopala ob meni, je bila nova, nič taka, kakršne sem bil vajen. Sive lase si je bila tesno spela v voz, nosila je siv kostum, v rokah je imela torbico in vse na njej je govorilo o človeku, ki se odpravlja.

— Kot bi šli na pot... sem ji rekel.

— Morda...

Nedoločljivo se je nasmehnila. Pred vrhom, pod ploščadjo, me je zaustavila. Spraševala je, kakor bi se ji zdelo to zelo važno.

— Prvi večer... ko sva se prvič pogovarjala... ste mi pripovedovali, kaj vas je prignalo sem... Kako ste rekli?...

Pomislil sem.

— Morda takole, gospa... gotovo sem govoril leporečno... morda takole...: Izgubil sem prijatelja, pa ni umrl... Odkril sem knjigo, v kateri stojijo neprijetne stvari o ljubezni, in izkušnja jih je potrdila. Brez haska sem se gnal za prijaznost nekega človeka in ob istem času izgubil drugega: veliko, dobro srce. Bal sem se prihajajoče usode... končne odgovornosti...

— Ja. To ste pripovedovali.

Bila je zamišljena in mirna.

Stopila sva na ploščad, ki oklepa cerkev. Nebo je bilo jasno, a vendar zaprto kakor vrata komaj sezidane cerkve. Na jugu je vrtoglav veter razal po brezdušni sinjini in cefral kosmičaste ostanke oblakov. Morje je bilo polno belih črt. Kaskade vlažnih, s skrilmjem kritih hiš so neusmiljeno odbijale svetlobo. Ozrl sem se naokrog, pa starca nisem videl. Z gospo sva šla proti cerkvenemu pragu. Tudi tam ga ni bilo. Sklonil sem se nad stopnice. Na kamnu so ležali na pol raztopljeni bonboni in nekaj premočenih bankovcev, ostanek denarja, ki sem mu ga bil dal prvi dan.

— Ni ga... sem rekel in čutil, kako me nekaj stiska za grlo. Z zidka nad mestom je zdrsnil človek srednjih let in se napotil proti nama. Zdel se mi je znan.

— Ali iščete Pepina? je vprašal. — Videl sem vas, ko ste se zadnje dni pogovarjali z njim...

— Njega, ja...

— Nocoj je umrl... Rak ga je stisnil. Tamle, vidite, gre pa njegova žena.

Zasukal sem se na peti. Tudi gospa se je zasukala. Slišal sem, kako se ji je izvil dolg, na pol zgrožen, na pol zmagoslaven vzklík.

— Tole?!...

Proti vratom v zakristijo se je pomikala stara, zelo stara ženica. S palico je tipala predse in, ker je bilo še dovolj zgodaj, se je njena senca spakljivo raztezala po zidu. Spominjam se, da smo bili nekaj trenutkov čisto tiho. Potlej sem se obrnil k možaku.

— To je njegova žena?

Pogledal me je izpod čela in z nasmehom; menda je koj sprevidel, kam merim.

— Ali vam je rekel, da ga vara?... Da ima ljubimca?...

Pritrdil sem.

— To povest si je izmislil.

— Čemu?...

Možak se je zamislil. Gledal je v tla in brodil z nogo sem in tja po travi. Ko je nazadnje dvignil obraz, ga je ozarjal nekakšen prizanesljiv nasmeh in zazdelo se mi je, da je podoben pokojnemu starcu.

— Mogoče... je rekel, — mogoče človek pred koncem zgubi navadno pamet. Izbrska si zgodbo, da se skriva v njej: rajši ima nesrečo kot nič. Kdo bi vedel...

Gospa je mirno, trdno, neizprosno pristavila:

— Zavetje pred smrtjo...

Ni se smejala, vendar je bilo čutiti iz njenih besed neko globoko, čudno zadoščenje. Nič več se ne spominjam, kako sva se odpravila. Spominjam se praznega neba in svetlobe, ki me je bodla v oči. Čudna zmeda se je naselila v meni, toda istočasno sem otrpnil, ves opletan z vprašanji o različnih resnicah človekove usode. Zaman je bil, torej, moj trud, zaman moje prizadevanje, ob preprostem in čistem človeku, ob njegovem trpljenju in njegovi smrti poiskati izvir zdravja za svoj nemir; prav tako kot mene so tudi njega sukale nasprotno sape, prav tako si je zakrival resnico s pisanimi kulisami gledališča lutk, ki so deca samovšečnosti. Hodil sem, kakor se je namerilo, bolje: padal. Žensko ob sebi sem komaj čutil. Pomnim še, da je govorila. Nazadnje me je zadržala. Gledala me je očitajoče, z veliko, vztrajno žalostjo.

— Pustite me... sem ji rekel, — takšen človek sem pač... ni mi vseeno... Zmedlo me je.

— Prav zato!

— Kaj?

— Niste slišali, kaj sem rekla?

— Nisem.

— Zavetje pred smrtjo... Rekla sem: zavetje pred smrtjo.

— In...?

— Niste me hoteli razumeti... Rada bi vam bila povedala: tudi meni je tako pri srcu. Tudi jaz imam pravico do zavetja...

Prikimal sem. Več nisem mogel. Kako naj bi nosil še eno tujo zmedo, še eno tujo bolečino? Bila sva tik nad trgom.

Potlej se je zgodilo še ono drugo...

Ženska se je zasrepela predse, njen dih je postal glasnejši, z dlanjo si je šla preko čela. Naslonila se je name, samo za trenutek, kot bi mi hotela z dotikom pustiti spomin, potlej se je okrenila vstran, dahnila nekakšen pozdrav in z naglimi koraki izginila v stranski ulici. Pogledal sem tja, kamor se je bila poprej zastrmela.

Pri priči sem spoznal človeka, ki je stal na oglu. Videl sem ga bil samo za trenutek na majhnji fotografiji, ob slabi luči cestne svetilke, a vendar sem ga spoznal, ker je bil ob vsej navadnosti takšne vrste, da si ga zapomniš. Bil sem neizmerno osupel: kakšna igra je to?... Druga in še bolj čudna, še bolj spakljiva dogodivščina... v enem dnevu... To je vendar njen mož!... Ali mi ni bila že prvi večer rekla, da je umrl, da je napravil samomor? Šel sem proti njemu in videl sem, da se mu je na obraz začrtal tenek, zelo trpek nasmeh. Bil je navaden človek, nemara uradnik ali bivši trgovec, človek z majhnimi, črnimi brki. Lice je imel vsevprek prekrito s čisto drobnimi znojnimi kapljami kakor ljudje, ki jih razdeva nemir. Zaustavil

me je s kretnjo. Gledala sva se in v naglem koloteku nasprotujočih si misli so se sprotno drobile besede, ki bi mu jih mogel reči. Kaj je resnica?... Kaj sploh še drži... kaj je trdno?...

— Ali vas ljubi...? me je vprašal.

— Ne... Veliko sva govorila. Vi ste njen mož?...

— Pokazala vam je sliko in rekla, da sem napravil samomor...

Drži...?

Prikimal sem. Bilo mi je nedopovedljivo mučno: ker je govoril mehko in pomirljivo, sem ga domala sovražil.

— Ali je...? sem vprašal in si nisem drznil z vprašanjem do kraja.

— Je! Na svoj način... Od otrokove smrti. Zdaj je njen čas. Ob takšnih dneh zmerom izgine: enkrat v gore, enkrat na morje. Išče mladega človeka... najbrže spomin...

— Nič vam ne bom povedal!

Pogledal me je in prikimal.

— Ni treba.

— Ali me niste zato ustavili?

— Ne.

— Govorila mi je o sinu, ki je v Kanadi...

— Sina ni več. Umrl je pred petimi leti in kar tu, doma. Takrat se je začelo.

— Kaj bi radi?

Zasadil sem vprašanje trdo, neusmiljeno, najbrže prav zato, ker sem bil do kraja izmučen od vsega, kar se je splevalo v meni in okoli mene, pa tudi zato, ker je bil človek mehak, neznaten in poln dobrote. Dotaknil se je moje rame.

— Kaj bi rad?... Rad bi, da bi se je spominjali in da bi se je spominjali v dobrem.

Šel je mimo mene, navzgor po ulici in zavil potlej tja, kamor je izginila njegova žena. V rokah je imel starinsko potovalno torbo. Spominjam se, da sem se pričel smejati in da sem se smejal vse do hotela. Najbrže glasno in tudi nenaravno.

Prihodnji dan sem odpotoval.

Ponoči sem ležal pod zvezdami, poslušal sem morje ob bokih ladje, pa sta se pojavila — kakor v njeni domišljiji — vsak z ene strani, obdana z znamenji svoje tegobe, z bonboni in orumenelimi slikami, in smehljala sta se in skušal sem ju razumeti, ko sta mi z dotikom rekla:

— Preveč zlahka bi hotel red. Resnica ne more biti preprosta kot prisposoba. Zlo je tudi v sanjah, sanje so del resnice, a vendar so sanje včasih odrešitev...